

POZNÁMKY O JAZYKU A IDEÁLNYCH ZNAKOCH¹

Marián ZOUHAR

Pavel Cmorej sa vo svojej nedávno publikovanej monografii o logickej syntaxi a sémantike (pozri [2]) zaoberá aj niektorými menej preskúmanými témami, ktoré môžu byť zdrojom zaujímavých polemík a diskusií. Domnievam sa, že jednou z tém, ktoré nepochybne čitateľa najviac prinúti zamyslieť sa, je celá rodina problémov spätých s pojmom ideálneho znaku a jeho odlišnosti od fyzických znakov.² Cmorej dokladuje, že tento pojem musí byť súčasťou každého pokusu o prijateľné vymedzenie jazyka. V tomto príspevku chcem naznačiť aspoň niekoľko dôvodov, prečo by sme mali pojem ideálneho znaku analyzovať podľa možnosti čo najdôslednejšie.

1. Charakteristika jazyka

Cmorej charakterizuje³ jazyk ako „určitý systém daný jednak 1. pravidlami, ktoré vyčleňujú jednoduché výrazy (znaky) jazyka a stanovujú, ktoré viacčlenné postupnosti, reťazce jednoduchých výrazov sú správne utvorené výrazy (zložené znaky), jednak 2. pravidlami, ktoré určujú, na čo sa jazykové výrazy – či už jednoduché alebo zložené – vzťahujú, t. j. čo označujú, znamenajú, aké hodnoty môžu nadobúdať a pod.“ (s. 14; všetky odkazy na strany sa týkajú knihy [2]). Zdá sa, že v tejto charakteristike sa spomínajú štyri druhy pravidiel – dve syntaktické (1a a 1b) a dve sémantické (2a a 2b) – ktoré sú potrebné na vymedzenie nejakého systému ako jazyka:

- 1a. pravidlá, ktoré vyčleňujú jednoduché znaky;
- 1b. pravidlá, ktoré vyčleňujú zložené znaky, resp. pravidlá tvorenia zložených znakov;
- 2a. pravidlá, ktoré určujú, na čo sa vzťahujú jednoduché znaky;
- 2b. pravidlá, ktoré určujú, na čo sa vzťahujú zložené znaky.

Najprv sa pokúsím stručne charakterizovať jednotlivé druhy pravidiel.

Ad 1a: Tieto pravidlá môžu mať nanajvýš podobu taxatívneho vymenovania všetkých výrazov, ktoré sa v danom jazyku pokladajú za jednoduché znaky, t. j. ide o akési zoznamy. Ak pravidlom v tradičnom zmysle budeme rozumieť nejaké kritérium, ktoré vyberá objekty podľa určitej všeobecnej charakteristiky, musíme pripustiť, že ide o pravidlá v netradičnom zmysle. Takýmto „pravidlom“ môže byť napríklad slovník obsahujúci všetky jednoduché výrazy slovenčiny. Nie je možné, aby takéto pravidlo malo všeobecnú povahu v tom zmysle, že špecifikuje nejakú všeobecnú charakteristiku, na základe ktorej možno vybrať určité znaky ako výrazy daného

¹ Táto štúdia vznikla v rámci vedeckého projektu *Sémantická analýza prirodzeného jazyka* podporeného grantom VEGA MŠ SR č. 1/7221/20.

² Fyzickými a ideálnymi znakmi sa Cmorej zaoberá aj v stati [1].

³ Cmorej obozretne nehovorí v tejto súvislosti o definícii.

jazyka – to, čo zo znakov robí výrazy určitého jazyka, je ich samotná príslušnosť do daného slovníka. Zdá sa, že toto pravidlo, t. j. zoznam, musí mať konečnú veľkosť, aby ním príslušníci určitej jazykovej komunity mohli disponovať. Naučiť sa nekonečne dlhé pravidlo, nekonečne veľký slovník, nie je v silách konečných bytostí.

Ad 1b: Z konečného počtu jednoduchých výrazov možno skladať v zásade nekonečný počet zložených výrazov (z teoretického hľadiska sú totiž prípustné aj nekonečne dlhé výrazy) a na to by mali slúžiť práve tieto pravidlá. Cmorejova formulácia vzbudzuje dojem, že ide o pravidlá, ktoré *vyčleňujú* zložené znaky v analogickom zmysle, ako 1a vyčleňujú jednoduché znaky, t. j. taxatívne. Keby to bolo tak, pravidlo by bolo neobmedzené, ba dokonca nekonečne veľké, čo nie je prípustné pre náš jazyk, ktorý bežne používa konečné bytosti. To však Cmorej evidentne nechce tvrdiť. Má na mysli skôr pravidlá, ktoré možno nazvať pravidlami *tvorenia* zložených výrazov, t. j. stanovujú postupy, ako tvoriť zložené výrazy (z jednoduchých výrazov). V logike sa nazývajú *formačnými* pravidlami. Hoci je takéto pravidlo konečne veľké, môže byť vzorom pre tvorbu nekonečného počtu zložených výrazov. K tomuto bodu sa ešte vrátíme.

Ad 2a: Tieto pravidlá opäť majú taxatívnu podobu a každému jednoduchému výrazu sa v nich priraduje nejaký význam. Zjednodušene a schematicky ich môžeme pokladať za množinu usporiadaných dvojíc tvaru <výraz, jeho význam>. Ak pripustíme, že sféra významov, resp. entít, ktoré môžu byť významami, je nekonečne veľká, je evidentné, že nie každý význam je priradený nejakému výrazu. Zámerne hovorím o usporiadaných *dvojiciach*, a nie *trojiciach* a podobne, lebo prinajmenšom z teoretických dôvodov je výhodné stanoviť, že každý jednoduchý výraz jazyka má priradený práve jeden význam. Mohli by sme si napríklad predstaviť, že slovo „koruna“ má priradených niekoľko významov: <„koruna“, v_1 , v_2 , v_3 , v_4 >, kde $v_1 - v_4$ sú významy. V takom prípade by sme však museli pripustiť, že keď niekto vysloví slovo „koruna“, toto slovo musí znamenať všetky štyri významy. Keď však toto slovo použijeme, ľahko sa dá identifikovať, v ktorom význame sme ho použili, a preto priradenie zrejme funguje takto: <„koruna“, v_1 >, <„koruna“, v_2 >, <„koruna“, v_3 > a <„koruna“, v_4 >, na základe čoho môžeme povedať, že máme štyri slová, ktoré síce majú ten istý grafický a fonetický tvar, ale napriek tomu ide o sémanticky *rôzne* slová.⁴

Ad 2b: Opäť by bolo veľmi nevýhodné, keby sme ich chápali ako taxatívne pravidlá, ktoré každému zloženému výrazu priradujú určitý význam. Skôr by malo ísť o pravidlá, ktoré sa opierajú o priradenia spomínané v 2a, a podľa vzoru syntaktických formačných pravidiel, ktoré vychádzajú zo slovníka vymedzeného podľa 1a a ktoré určujú, ako z jednoduchších stavebných kameňov skladať zložitejšie jazykové výrazy, by aj tieto pravidlá mali stanovovať, ako z jednoduchých významov tvoriť zložené významy. Podľa všetkého takisto treba pripustiť, že by mala existovať korešpondencia

⁴ Keby priradenie významov fungovalo ako v prípade <„koruna“, v_1 , v_2 , v_3 , v_4 >, sotva by sme mohli hovoriť o homonymii, lebo by sme nemali najmenej dve „rovnozvučné“ slová s rôznymi významami, ktoré by mohli byť vo *vzťahu* homonymie.

medzi syntaktickými a sémantickými formačnými pravidlami. Korešpondenciu možno zrejme hľadať v štruktúre: ako jednoduché výrazy usporiadané do zloženého výrazu majú určitú štruktúru, ktorá sa významne podieľa na identite daného zloženého výrazu (inak usporiadané tie isté jednoduché výrazy tvoria iný zložený výraz), analogickú štruktúru by mali mať aj jednoduché významy (jednoduchých výrazov) tvoriace zložený význam (zloženého výrazu).

2. Ideálne znaky

Cmorejova charakteristika sa zdá uspokojivá, lebo zachytáva syntaktické aj sémantické aspekty, ktoré musí zohľadniť každé adekvátne vymedzenie jazyka (predovšetkým jeho kompozičnú povahu ako na syntaktickej, tak aj na sémantickej úrovni), ale zároveň ju treba v dôležitom smere spresniť. Cmorej upozorňuje, že „by nebolo uvážené charakterizovať jazyk ako systém fyzických znakov“ (s. 15). *Fyzické znaky* sú všetky napísané, vytlačené, myslené, vyslovené, prípadne inak fyzicky realizované znaky, t. j. entity, ktoré existujú v priestore a/alebo čase. Keby sme jazyk chceli vymedziť ako systém fyzických znakov, nemohli by sme sa vyhnúť viacerým problémom. Fyzické znaky vznikajú a zanikajú (s. 14), teda nemohli by sme povedať, čo všetko daný jazyk obsahuje a išlo by o nestabilný systém (s. 15). Jazyk by bol obrovský systém znakov, pričom drvivá väčšina z nich by bola celkom zbytočná, lebo by sa jednoducho iba opakovala (napríklad slovo „filozofia“ by sa v jazyku vyskytovalo toľkokrát, koľkokrát ho všetci príslušníci danej jazykovej komunity použili). Takisto by nebolo celkom jasné, čo znamená rozumieť jazyku: rozumie jazyku človek, ktorý pozná všetky fyzické znaky? Keby to bolo tak, evidentne by nikto nikdy nemohol rozumieť nijakému jazyku. Podobné dôsledky možno hromadiť takmer bez obmedzenia.

Skutočnosť, či ten alebo onen znak má takú alebo onakú priestorovú, resp. časovú lokalizáciu, nemôže byť pre vymedzenie jazyka vôbec relevantný. Preto okrem fyzických znakov treba odlišiť aj tzv. *ideálne znaky* (s. 15), teda znaky, ktoré nie sú nikde napísané ani vytlačené a nikto ich nemyslel ani nevyslovil, t. j. nemá zmysel hovoriť o ich priestorovo-časovej lokalizácii. Ide o abstraktné entity, ktoré sice neexistujú v priestore ani v čase, ale nemožno poprieť, že existujú v nejakom inom zmysle. Mohlo by sa povedať, že ich existencia je rovnako legitímna ako existencia napríklad abstraktných matematických entít: ako existujú konkrétne narysované pravouhlé trojuholníky, tak existuje aj ich „vzor“, ideálny pravouhlý trojuholník. Fyzické trojuholníky v podstate kopírujú mnohými svojimi vlastnosťami svoje ideálne vzory.⁵ Preto môžeme povedať, že medzi ideálnym a fyzickým trojuholníkom je vzťah

⁵ Napríklad fyzický pravouhlý trojuholník kopíruje svoj vzor v tom, že má pravý uhol — na základe toho je realizáciou tohto ideálneho trojuholníka. Iné vlastnosti však už zrejme nie sú relevantné. Napríklad dĺžky strán fyzického trojuholníka nekopírujú dĺžky strán ideálneho trojuholníka; ba dokonca môžeme pochybovať, či strany ideálneho trojuholníka majú vôbec nejakú konkrétnu dĺžku.

realizácie, takže každý fyzický trojuholník je realizáciou ideálneho trojuholníka.⁶ Podobne *každý fyzický znak je realizáciou ideálneho znaku* v tom zmysle, že vzory „jazykových výrazov majú v istom zmysle normatívny charakter: určujú, ako máme vytvárať – t. j. vyslovovať, písať, tlačiť atď. – ich realizácie“ (s. 16). K tomu môžeme doplniť, že ideálny znak musí byť vzorom aj z hľadiska významu: pri veľkej väčšine výrazov má fyzický znak ten istý význam ako ideálny znak, ktorý realizuje. Ak Cmorejovu charakteristiku jazyka budeme aplikovať na jazyk ako systém ideálnych (s. 16-17), a nie fyzických znakov, zbavíme sa nepríjemných dôsledkov z predchádzajúceho odseku.

Keďže jazyk je systém ideálnych znakov, treba pravidlá z 1a chápať tak, že vymenúvajú jednoduché ideálne znaky, ktoré patria do daného jazyka, pravidlá z 1b zase stanovujú postupy tvorenia zložených ideálnych znakov z jednoduchých, pravidlá z 2a určujú priradenie významov jednoduchým ideálnym znakom a napokon 2b sa odvoláva na pravidlá tvorenia významu zložených ideálnych znakov z významov jednoduchých ideálnych znakov. Teraz prejdime k niektorým problémom.

3. Sú jednoduché ideálne znaky večné?

Odpoveď na túto otázku nie je celkom jednoznačná. Človek, ktorý na ňu odpovie kladne, zastáva doktrínu, ktorú budeme nazývať *radikálny platonizmus*. Obhajca zápornej odpovede sa uspokojuje s tzv. *umierneným platonizmom*. Rozhodnúť v prospech jednej z týchto dvoch alternatív vôbec nie je jednoduché, lebo celú záležitosť komplikujú niektoré dôsledky.⁷

Prvým jasným dôsledkom radikálneho platonizmu je skutočnosť, že nemožno zrejme stanoviť nijaké teoretické obmedzenia, ktoré by mohli zabrániť tomu, aby jazyk pozostávajúci z ideálnych znakov mal nekonečne veľa jednoduchých ideálnych znakov. V prvej časti tejto state som akosi automaticky predpokladal, že slovník jednoduchých výrazov jazyka má konečný počet prvkov, takže som v podstate anticipoval zápornú odpoveď na otázku tvoriacu nadpis tejto časti. Rôznych kombinácií písmen či slabík je nekonečne veľa, takže jednoduchých slov musí byť rovnako. V opačnom prípade by sme totiž museli akceptovať, že existuje nejaké externé obmedzenie, ktoré nepripúšťa určité kombinácie písmen ako plnohodnotné slová daného jazyka.

Medzi jazyky treba zaradiť aj národné jazyky, ktorými hovoria bežní ľudia. V takom prípade musíme pripustiť, že my ako používatelia slovenčiny dokážeme za svoj krátky život spoznať len nekonečne malú časť lexiky tohto jazyka. Keby sme to

⁶ Príklad z geometrie je pomerne inštruktívny, lebo nám umožňuje všimnúť si jeden zaujímavý moment. Tvrdenie o ideálnom objekte, napríklad Pytagorova veta, spravidla bude rovnocenné tvrdeniu o *všetkých* konkrétnych realizáciách tohto abstraktného objektu. Inými slovami, obsah singulárneho výroku o ideálnom pravouhlom trojuholníku je rovnocenné obsahu všeobecného výroku o realizáciách tohto trojuholníka.

⁷ S P. Cmorejom som o ideálnych znakoch niekoľkokrát diskutoval a priznal sa k umiernenému platonizmu.

mali doviest' do absurdného záveru, mohli by sme povedať, že príslušník kmeňa Zulu, ktorý sa nikdy nestretol so slovenčinou, ba dokonca ani nechýruje o existencii tohto jazyka, nevie o nič menej po slovensky ako rodený Slovák zamestnaný v Jazykovednom ústave SAV – obaja poznajú iba nekonečne malú časť lexiky slovenčiny.

Ak jazyk má nekonečne veľa jednoduchých slov, vyplýva z toho, že sa medzi nimi musia vyskytovať aj nekonečne dlhé jednoduché (!) slová (presne by ich malo byť nekonečne veľa). Ak si uvedomíme, že táto požiadavka sa týka aj národných jazykov ako slovenčiny alebo angličtiny, uvidíme neprijateľnosť tohto dôsledku: ako konečné bytosti môžeme používať len konečné slová (ba dokonca len veľmi krátke slová spomedzi všetkých konečne veľkých slov). Tým sa dostávame k najmenej intuitívnemu dôsledku radikálneho platonizmu: keď sa pýtame, či jednoduché ideálne znaky sú večné, pýtame sa, či slovníky jednoduchých výrazov slovenčiny, angličtiny atď. sú večné. Predpokladáme tak, že slovenčina (prinajmenšom slovník jej jednoduchých výrazov) existuje aj vtedy, keď ňou nikto nehovorí, resp. keď neexistuje nikto, kto by ňou mohol hovoriť. Národné jazyky by teda mali existovať ešte skôr, než vôbec existoval nejaký človek, ba dokonca skôr, než existoval celý vesmír. To je v príkrom rozpore s pravdepodobnejšou predstavou, že jazyky sa vytvorili živelne, s vývojom človeka, kultúry atď. Podobne radikálny platonizmus musí jazyk chápať ako raz a navždy definitívne zavrieňý systém a teda zrejme odporuje skutočnosti, že jazyky sa stále vyvíjajú, niektoré slová zastarávajú, iné vznikajú. Radikálny platonizmus je príliš extrémne stanovisko na to, aby sme ho mohli nejakou využiť.

Pozrime sa, či umiernený platonizmus má lepšie vyhliadky na úspech. Ak ideálne znaky nie sú večné, možno ich nejakou tvoriť, takže nemusíme pripustiť nekonečne veľké slovníky národných jazykov, ani nekonečne veľké jednoduché slová. A ak pripustíme, že jednoduché výrazy možno nejakou vytvárať, môžeme bez väčších problémov pripustiť živelný vznik národných jazykov. Aj umiernený platonizmus má však svoje problémy. Pripusťme, že nejakou dokážeme vytvárať nové ideálne znaky. Slovo „električka“ ako nový jednoduchý ideálny znak možno do jazyka zaviesť tak, že vo vhodnej situácii sa niekto rozhodne, že tá a tá vec (a všetky ostatné konštrukčne a účelovo podobné veci) sa bude nazývať „električka“, t. j. použije napríklad vetu

(*) Také a také veci sa budú odteraz nazývať „električky“.

Na základe toho nejakou vzniká ideálny znak: použitie fyzického znaku v tejto podobe znamená obohatenie jazyka o nový výraz aj na úrovni ideálnych znakov.⁸ Toto stanovisko sa zdá celkom prijateľné, lebo zabraňuje situácii, že znak (so svojim priradeným významom) „električka“ existuje v ideálnej sfére bez ohľadu na to, aký je faktúálny stav sveta, t. j. bez ohľadu na to, či električky existujú alebo či vôbec existuje niekto, kto by nimi cestoval, alebo či toto slovo vôbec niekto niekedy realizoval.

A teraz k sľúbeným problémom. Možno ľubovoľné použitie vety (*) chápať ako zavedenie nového výrazu (ideálneho znaku)? Treba si uvedomiť, že zavedenie ideálneho znaku v podstate znamená konštituovanie určitého pravidla, podľa ktorého

⁸ Približne takúto predstavu o vzniku ideálnych znakov prezentoval P. Cmurej v diskusii.

treba utvárať fyzické realizácie. Keďže ide o pravidlo, ktoré má mať viac-menej záväzný charakter pre všetkých príslušníkov danej jazykovej komunity, treba, aby použitie vety (*) splňalo túto podmienku. Keď sa uzatvorím do súkromia, vyslovím vetu (*) (za predpokladu, že v slovenčine sa slovo „električka“ nenachádza), ale nikoho so svojím aktom neoboznámim, takže sa o tom nikto nedozvie, sotva by sme súhlasili, že sa do jazyka zaviedol nový výraz (a že do sféry ideálnych znakov pribudol nový prvok). A čo by sa stalo v prípade, keby som túto vetu vyslovil v prítomnosti viacerých ľudí, ale nikto by slovo „električka“ viac nepoužil? Zaviedol som nový ideálny znak alebo nezaviedol? Keďže sa toto slovo nikdy aktívne nepoužívalo, zrejme by sme popreli úspešnosť môjho úsilia. Zdá sa teda, že musíme vyžadovať, aby sa slovo aj používalo, aby sme vôbec pripustili, že sa zaradilo do slovníka jednoduchých ideálnych znakov.

Lenže túto odpoveď nemožno v žiadnom prípade pokladať za definitívnu. Keď budeme abstrahovať od provokačných otázok typu: „Koľkokrát treba dané slovo použiť, aby vznikol ideálny znak?“, „Stačí ak ho raz použijeme?“ alebo „Stačí ak ho použije jeden človek, alebo ho musí použiť viacero ľudí, aby sa demonštrovala verejná pripravenosť akceptovať dané slovo ako výraz príslušného (verejného) jazyka?“, musíme pripustiť, že nech budú odpovede na nadhodené otázky akékoľvek, niektoré použitia daného slova nemôžu byť realizáciami žiadneho ideálneho znaku, ktorý by patril do slovníka jednoduchých výrazov daného jazyka. Predstavme si najliberálnejšiu situáciu: akceptujme, že pri zavádzaní slova do jazyka síce nerealizujeme nijaký ideálny znak, lebo ten ešte len má vzniknúť, ale pripusťme, že jedno nasledujúce použitie jedným človekom bude postačujúcim praktickým potvrdením, ktoré zdôvodní nároky na existenciu príslušného ideálneho znaku (t. j. *de facto* potom môže pokojne vzniknúť), a preto druhé použitie už možno pokladať za realizáciu nového ideálneho znaku. Keď prvýkrát použijem slovo „električka“ (keď ešte nemá vzor medzi ostatnými ideálnymi znakmi slovenčiny), nemohol som realizovať plnohodnotný slovenský výraz (hoci, paradoxne, som ho mohol použiť v správne utvorenej slovenskej vete), lebo sa nevyskytuje medzi ideálnymi znakmi (a niečo sa predsa vymedzuje ako jazyk práve na úrovni ideálnych znakov). Nemôžem sa zbaviť dojmu, že táto situácia nepozorovane vnáša prvok anarchie do jazykovej komunikácie, lebo umožňuje medzi správne utvorené zložené slovenské výrazy zaradiť aj také slová, ktoré ešte v skutočnosti nepatria do slovníka slovenčiny. V každom prípade je však status prvého použitia výrazu nejasný a pokus vymedziť jazyk ako (okrem iného) systém ideálnych znakov je v istom smere neúplný.

Táto námietka sleduje len jeden cieľ: v žiadnom prípade nemá demonštrovať neudržateľnosť umierneného platonizmu, ale má iba ukázať, že je potrebné vyjasniť situáciu okolo vzniku jednoduchého ideálneho znaku. Potrebujeme jasne stanovené podmienky, ktoré by určovali, ktoré použitia vety (*) by viedli k vzniku nového ideálneho znaku (azda už pred prvým použitím výrazu by sme mali vedieť, či je alebo nie je výrazom daného jazyka). Do celkového obrazu potrebujeme zakomponovať myšlienku, že *každé* fyzické realizovanie nejakého výrazu je fyzickou realizáciou istého ideálneho znaku, takže nemožno použiť taký výraz nejakého jazyka, ktorý by nerealizoval nijaký ideálny znak. Inými slovami, nemôžeme čakať na praktické

potvrdenie. To je však rovnocenné tvrdeniu, že vopred budeme vedieť, či sa dané slovo bude používať alebo nebude. Ak odmietneme anarchiu, musíme sa spoľahnúť na veštenie.

4. Existujú zložené ideálne znaky?

Z Cmorejovej charakteristiky jazyka vidíme, že okrem jednoduchých ideálnych znakov sa predpokladá aj existencia zložených ideálnych znakov. Ich existenciu Cmorej akceptuje aj na iných miestach; na strane 17 čítame: „ale jestvujú zložené ideálne znaky, ktoré nik nenapísal, nevytlačil ani nevyslovil...“ Teraz si spomeňme, že v súvislosti s 1b sme hovorili o dvoch možných podobách príslušných pravidiel: o pravidlách, ktoré *vyčleňujú* zložené (ideálne) znaky, a o pravidlách, ktoré *riadia vytváranie* zložených (ideálnych) znakov. Pravidlo prvého druhu má taxatívnu podobu, lebo *vymenúva všetky* znaky, je preto nekonečne veľké (aj podľa Cmorejja existuje nekonečne veľa zložených ideálnych znakov), a teda pre nás nerealizovateľné. Pravidlo druhého typu hovorí o tvorení zložených znakov z jednoduchších výrazov.

Najprv si všimnime druhú situáciu. Ako môžu vzniknúť zložené ideálne znaky? Buď ich môžeme tvoriť z jednoduchých ideálnych znakov, alebo ich môžeme vytvárať analogicky ako jednoduché znaky. V prvom prípade musíme mať nejaký prístup do ideálnej sféry a musíme vedieť manipulovať priamo s ideálnymi objektmi. V druhom prípade by sme mali zaviesť nejaký zložený fyzický znak, vďaka čomu by mal vzniknúť príslušný zložený ideálny znak.⁹ Potom však nemôžeme povedať, že jednoduché fyzické znaky, z ktorých sa skladá zložený fyzický znak, sú realizáciami príslušných jednoduchých ideálnych znakov. Zložený ideálny znak nič nerealizuje, takže nemôžeme povedať, že fyzické znaky sú realizáciami ideálnych znakov. Takisto si treba uvedomiť, že keď pripustíme, že zložené ideálne znaky môžeme nejako *utvoriť*, nemôžeme o nich povedať, že *existujú* a ich existenciu nemôžeme ani predpokladať. Niektorí by azda chceli povedať, že ak ich dokážeme utvoriť, existujú aspoň potenciálne. Proti tomu možno namietnuť, že potenciálna existencia je faktická neexistencia.

Keď zase pripustíme, že zložené ideálne znaky nevznikajú, ale sú v tejto sfére večne, ako by azda mohol tvrdiť radikálny platonizmus, zbavíme sa problémov súvisiacich s ich vytváraním. A keďže ich nevytvárame ani jedným, ani druhým spôsobom, môžeme pripustiť, že v ideálnej sfére existuje nekonečne veľa zložených ideálnych znakov v nekonečne rozmanitom množstve kombinácií (upozorňujem čitateľa na Cmorejovu vetu, ktorú som citoval na začiatku tejto časti). Prvá vec, ktorá nás v súvislosti s touto predstavou napadne, spočíva v tom, že v prípade zložených ideálnych znakov akceptujeme radikálny platonizmus, kým v prípade jednoduchých

⁹ Zdá sa, že je ešte tretia možnosť: kombináciou jednoduchých fyzických znakov, ktoré sú realizáciami príslušných jednoduchých ideálnych znakov, vytvárame (nezavádzame!) zložené fyzické znaky, čomu by na úrovni ideálnych znakov malo zodpovedať vytvorenie zloženého ideálneho znaku. Lenže túto možnosť by Cmorej nemohol pripustiť, lebo v takom prípade by nemohli existovať zložené ideálne znaky, ktoré nikto nikdy nerealizoval.

znakov sme prijali umiernený platonizmus. Tieto dva prístupy sa však nedajú spojiť: zložené znaky by mali existovať večne, ale ich jednoduché stavebné kamene by mali vzniknúť až neskôr!?. Ak prijmeme umiernený platonizmus aj v prípade zložených ideálnych znakov, zrejme budeme mať problémy s pochopením Cmorejovej myšlienky citovanej na začiatku tejto časti.

Pozrime sa aj na ďalšie dôsledky. Keďže zložené ideálne znaky nevznikajú skladaním, ale jednoducho sú, musí sa v ideálnej sfére každý jednoduchý (ale aj zložený) znak vyskytovať nekonečne veľa krát. Napríklad slovo „električka“ tu existuje ako jednoduchý ideálny znak, ale aj v nekonečnom množstve rozmanitých kombinácií. Nemôžeme však povedať, že v týchto kombináciách sa vyskytuje práve tento jednoduchý ideálny znak, a takisto sa nedá povedať, že vo všetkých kombináciách sa vyskytuje ten istý ideálny znak „električka“. V tejto súvislosti treba ďalej pripomenúť nasledujúce body. Po prvé, rôzne výrazy, v ktorých sa na prvý pohľad vyskytuje slovo „električka“, v skutočnosti nemajú nič spoločné a to platí nielen pre ideálne znaky, ale aj pre ich fyzické realizácie: ak totiž realizujeme dva rôzne zložené ideálne znaky obsahujúce netotožné slová „električka“, aj dané fyzické realizácie budú obsahovať odlišné slová „električka“, ktoré sú realizáciami rôznych ideálnych znakov, takže aj napriek grafickej a fonetickej podobnosti jednotlivých fyzických znakov „električka“ nemajú nič spoločné. Po druhé, sféra ideálnych znakov obsahuje nekonečne veľa (graficky/foneticke) podobných, ale netotožných ideálnych znakov, čo nijako nesvedčí o teoretickej striedmosti. Po tretie, identita zloženého ideálneho znaku je v takom prípade daná už jeho prvkami, nie aj usporiadaním: dva rôzne zložené ideálne znaky, ktoré sa skladajú len z podobných jednoduchých ideálnych znakov (hoci inak usporiadaných), sa budú odlišovať už preto, že dané *podobné* jednoduché znaky sú *netotožné*. To je v zjavnom rozpore s kompozičnou povahou jazyka.

Domnievam sa, že hovoriť o zložených ideálnych znakoch nie je potrebné. Tvrdenie, že zložené ideálne znaky existujú, a tvrdenie, že existujú jednoduché ideálne znaky a formačné pravidlá, sú podľa mňa odlišné a neekvivalentné. Práve toto druhé tvrdenie má dobrý zmysel a zapadá aj do Cmorejovej charakteristiky jazyka. Keby sme totiž akceptovali prvé tvrdenie, formačné pravidlá by boli zbytočným luxusom a pri vymedzovaní jazyka by sme sa o ne vôbec nemuseli opierať. V takom prípade by sme sa však mali zbaviť Cmorejovho tvrdenia uvedeného na začiatku tejto časti o existencii nerealizovaných zložených ideálnych znakov: všetko, čo existuje, sú len stavebné kamene, z ktorých by mali pozostávať také znaky a štruktúra. Zložené fyzické znaky potom nie sú realizáciami daných zložených ideálnych znakov, ale jednoduché fyzické znaky realizujú príslušné jednoduché ideálne znaky a štruktúra zloženého fyzického znaku odráža všeobecné syntaktické pravidlá daného jazyka (ktoré, prirodzene, môžu mať abstraktnú povahu).

*Katedra logiky a metodológie vied
Filozofická fakulta UK
Šafárikovo nám. 6, 818 01 Bratislava
e-mail: klmv@fphil.uniba.sk*

LITERATÚRA

- [1] CMOREJ, P. (1985): K explikácii pojmu jazykový znak. **Jazykovedný časopis** 36, č. 2, 150–162.
- [2] CMOREJ, P. (2001): **Úvod do logickej syntaxe a sémantiky**. Iris, Bratislava.